

El paper de l'educació sexual en la prevenció de les violències masclistes:

Recomanacions pedagògiques a partir de l'estudi
avaluatiu d'una proposta d'educació sexual integral

SIDASTUDI
DOCUMENTACIÓ + PREVENCIÓ

SIDA STUDI, 2021

Autoria del text: Sandra Cundines (Programa Evalúa+, SIDA STUDI)

Realització de la recerca: Sandra Cundines (Equip Evalúa+)

Disseny del programa integral d'educació sexual: Clara Martínez, David Paricio, Noe Elvira, Ander Fernández (Equip Sexualitats)

Implementació del programa integral d'educació sexual: Noe Elvira, Ander Fernández (Equip Sexualitats)

Contingut pedagògic: Clara Martínez (Equip Sexualitats)

Maquetació: Evalúa+

Il·lustració de la portada: María Romero

Administració: Renée Tarango

Amb el suport de:

ÍNDIX DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ

VISIBILITZANT EL MASCLISME ALS CENTRES EDUCATIUS

LA NATURALITZACIÓ DE LES VIOLÈNCIES MASCLISTES

RESULTATS DEL TREBALL DE CAMP

ALGUNES CLAUS PEDAGÒGIQUES

ESTRATÈGIES EDUCATIVES PER FACILITAR LA IDENTIFICACIÓ DE VIOLÈNCIES MASCLISTES

L'EDUCACIÓ SEXUAL FEMINISTA COM A EINA DE PREVENCIÓ DE LES VIOLÈNCIES MASCLISTES

INTRODUCCIÓ

En aquest document presentem una sèrie de recomanacions per abordar les sexualitats en els centres educatius. Aquestes recomanacions són fruit de la col·laboració entre l'equip Sexualitats de SIDA STUDI, entitat amb més de 30 anys d'experiència en la promoció de la salut sexual entre joves i adolescents i l'Evalúa+, un programa d'avaluació feminista de la mateixa entitat. L'equip pedagògic Sexualitats ha desenvolupat un programa integral de salut sexual orientat a joves i adolescents estudiants de 4t de l'ESO, que ha estat avaluat per l'Evalúa+, amb metodologia mixta, en dos instituts de la ciutat de Barcelona. Per a aquesta recerca avaluativa, s'han dut a terme les següents activitats:

- Anàlisi de documentació i tractament bibliogràfic.
- Observació de 10 sessions formatives amb joves, professorat i famílies.
- Realització d'una enquesta a joves de 4t de l'ESO amb una mostra de 171 alumnes.
- Realització de 3 grups focals amb joves de 4t de l'ESO.
- Realització de més de 20 entrevistes en profunditat amb personal docent i dels equips sociopedagògics dels centres.

El material generat amb aquesta recerca ha excedit molt el que s'havia planificat prèviament. Molts professors i professores han volgut participar aportant-nos moltes més entrevistes de les que esperàvem. Els grups focals amb joves han estat intensos i han durat més de l'esperat, perquè els i les joves tenien molt a dir. Per aquests motius, el present informe és provisional i pretén ajustar-se als terminis definits pel projecte i els compromisos amb les entitats que l'han finançat¹.

Amb "abordar les sexualitats" als centres educatius no ens referim només a planificar continguts sobre educació sexual durant el curs escolar, sinó també a integrar la sexualitat en el dia a dia del centre de forma explícita. De fet, les formes múltiples i diverses de viure, entendre i expressar la sexualitat ja hi són

¹ El projecte ha estat finançat per l'Institut Català de les Dones (ICD) i la convocatòria estatal amb càrrega a l'IRPF.

de forma implícita i és amb el treball de tota la comunitat educativa com podem evitar reproduir estereotips de gènere, mites i creences associats a la sexualitat i informacions esbiaixades que generen i apuntalen les desigualtats.

Algunes enquestes assenyalen que quan les adolescents pateixen violència, s'adrecen en bona mesura a les seves amigues. Molt poques recorren al professorat i el personal dels centres, malgrat que hi passen una gran part de la seva quotidianitat. Segons l'Enquesta de convivència escolar i seguretat de Catalunya (ECESC 2016-17, Departament d'Interior), només el 5,6 % de les noies que van patir algun tipus de violència masclista ho va explicar a un professor o professora, mentre que en el cas dels nois la xifra ascendeix al 10,8 %. No es tracta d'una situació excepcional, ja que la Macroenquesta de la violència contra la dona (Delegació del Govern, 2019) reflectia que tan sols el 7,3 % de les dones entre setze i vint-i-quatre anys van buscar suport en alguna persona del seu centre educatiu.

L'educació sexual és una estratègia important de prevenció d'aquestes violències des dels primers anys d'escolarització. A causa de la socialització en el sistema de sexe-gènere, les persones vivim les nostres sexualitats de manera profundament desigual i **aquesta desigualtat en l'educació sexual que rebem contribueix a fer que el sexe i el gènere esdevinguin motius de discriminació.** Les desigualtats s'apuntalen durant els primers anys de vida i es fan evidents en el segon cicle de l'educació obligatòria. La jerarquia entre les identitats sexuals i entre els cossos contribueix a l'existència de les violències masclistes. Les desigualtats es tradueixen, per exemple, en la relació amb el propi cos, en el plaer, en la pressió per mantenir relacions sexuals, en la predisposició a l'hora de fer servir mètodes barrera, etc. **És per això que cal apostar per una educació sexual que contraresti aquestes desigualtats des de la infantesa. Una educació sexual, també, que involucri tota la comunitat educativa, és a dir, que amplii la mirada adulta sobre les vivències de les persones joves i ens ensenyi a acompanyar, acollir i transformar.**

VISIBILITZANT EL MASCLISME ALS CENTRES EDUCATIUS

Quan parlem de violències masclistes i joves, ràpidament acostumem a pensar en relacions de parella adolescents en les quals el masclisme es configura a través de l'amor romàntic i s'encarna mitjançant la gelosia, la possessió, el control, etc. Però si dediquem temps a aprofundir-hi, trobarem exemples que ens ajudaran a entendre que les violències masclistes comencen a la infància, molt abans de la pubertat, i que es manifesten en molts àmbits que sobrepassen el marc de la parella.

Per comprendre com es manifesta el masclisme a la infància, només cal posar el clàssic exemple dels catàlegs de joguines infantils. Però si ens centrem en la quotidianitat dels contextos educatius, observem la distribució desigual per gènere dels patis escolars (on l'omnipotència del futbol arracona les nenes als marges del camp i situa els nens al mig), la reproducció dels estereotips de gènere a les assignatures que s'imparteixen (en què, desgraciadament, les mares són les que continuen anant a comprar en els problemes de matemàtiques) o l'ús de la paraula *nena* com un insult habitual entre els nens, només per esmentar-ne alguns exemples. Arribem a l'adolescència i al pati, mentre ells (que ja han passat de l'abraçada als cops i a les empentes com a úniques maneres de contacte corporal permeses per la masculinitat) comparteixen un vídeo porno amb l'última tendència en contorsionisme, elles es posen vermelles quan es parla de sexualitat.

LA NATURALITZACIÓ DE LES VIOLÈNCIES MASCLISTES

Volem posar èmfasi en dues idees clau:

- La naturalització de les violències masclistes.
- Les violències masclistes com a fenomen estructural.

En les últimes dècades, la metàfora de l'iceberg s'ha popularitzat per explicar les violències masclistes: a la superfície, ocupant la punta de l'iceberg, se situarien

les violències directes (fàcilment identificables en forma de violències físiques o verbals) i sota la línia del mar, ocupant l'àrea invisible, se situarien les formes de violència més subtils (el xantatge, la manipulació, etc.) i també les violències indirectes (violència simbòlica, llenguatge sexista, etc.).

En contraposició a l'estàtic fred del bloc de gel, hi ha qui prefereix explicar les violències masclistes amb la imatge d'un volcà, per la seva magnitud, vivacitat i intensitat.² Aquest enfocament situa a la base de la problemàtica la naturalització de les violències. Les violències estan tan arrelades als nostres sistemes culturals i socials, que es viuen com quelcom inherent, que ve donat. Els processos de socialització naturalitzen les violències, les treuen de la seva dimensió real (social) i les converteixen en un fet natural (normal). És per això que aquests mecanismes de profunda desigualtat són "invisibles" com a violències, és a dir, son considerades formes de fer "normals".

L'objectiu de la prevenció és, per tant, identificar quines són les pràctiques, les dinàmiques i els discursos que generen violència.

La segona idea que volem ressaltar és que les violències masclistes es manifesten perquè hi ha un context que les afavoreix. No són problemes individuals. Evidentment, qui exerceix violència té una responsabilitat i cada dona i nena té les seves pròpies estratègies per fer front a una situació de violència masclista, però la violència és un problema estructural i, per tant, eradicar-la requereix un abordatge estructural. Amb aquesta idea, les violències masclistes s'entenen com una problemàtica social, que exigeix encarar-les integralment.

Què entenem per violències masclistes?

- Són violències contra les dones i les nenes que apareixen com a manifestació de la desigualtat de gènere.

² Per aprofundir en aquest enfocament, pots consultar el material *Creación Positiva* de Montse Pineda de: https://creacionpositiva.org/AREAS-SERVICIOS/derechos-e-incidencia-politica/jornadas-violencias-sexuales/Politiques%20violencia%20sexuals_M.Pineda.pdf

- Tenen la seva arrel en la ideologia masclista, que pressuposa la superioritat dels homes respecte de les dones: El seu objectiu és mantenir la relació de poder desigual.
- Les violències masclistes són estructurals i existeixen perquè hi ha un context que les afavoreix.
- Naixem i creixem en el marc d'una ideologia masclista que naturalitza les violències masclistes, les invisibilitza, les legitima i les perpetua en forma de conductes, actituds i creences.
- Les violències masclistes es poden produir a tots els espais on les persones interactuen, com ara els contextos familiars i els comunitaris, l'espai públic, l'àmbit laboral, els espais d'oci, la política, l'esport, els serveis de salut, els centres de dia i residències, els entorns educatius, així com les xarxes i els entorns digitals.

RESULTATS DEL TREBALL DE CAMP

Gràcies a les entrevistes personals amb professionals dels equips educatius, hem detectat les següents necessitats:

1. Formació en profunditat que permeti interpretar i comprendre els recursos disponibles sobre sexualitat.

La totalitat del professorat entrevistat ha declarat que mai havia rebut cap formació prèvia específica sobre sexualitat. En els casos estudiats, els continguts sobre educació sexual es treballen sobretot durant les tutories i per tant han de ser impartits per diferents docents, independentment de la seva formació o coneixement de la matèria. Aquesta situació genera insatisfacció per part del professorat, que no se sent preparat per impartir els continguts i també per part de l'alumnat, que, en molts casos percep com al professorat li costa parlar dels

temes perquè li fa vergonya i proposa continguts repetitius any rere any o desfasats per a l'edat del jovent.

La formació en profunditat ha d'anar també en la direcció de desdibuixar certs mites i estereotips associats a les persones joves. Per exemple, els nois i noies assenyalaven que se sentien jutjats per part del professorat especialment pel que fa a la seva relació amb les xarxes socials i la tecnologia; la seva relació amb el porno; i la seva forma de vestir. Aquests tres elements estan especialment travessats pel gènere, però aquesta relació no es veu amb claredat si no es fa un treball profund sobre com funcionen els estereotips de gènere, com generen desigualtats i com modelen la nostra mirada sobre els i les joves.

2. Creació de formes d'actuar davant d'un conflicte que no impliquin excessiva dilatació en el temps, que generin aprenentatges col·lectius i que s'orientin cap a la reparació de danys.

Una part important del professorat va declarar que davant un conflicte relacionat amb violències masclistes i violències LBTG+fòbiques, sempre s'arriba tard. Detectar el conflicte, identificar quins són els elements significatius que el defineixen i decidir com actuar amb els i les joves requereix temps. Veiem problemes en la detecció del conflicte perquè moltes vegades es considera conflictiva només la part pública o d'una situació d'agressió. Per exemple, en un dels instituts on vam realitzar la recerca, es va posar en marxa l'actuació de l'equip psicosocial quan una parella de noi i noia, que feia temps que tenia una relació difícil, carregada de malestars, gelosia i maltractaments, va tenir una discussió molt forta en mig de l'aula. Tot el que havia passat fins aleshores, es considerava part la "vida privada" i per tant no es veia com una situació on s'havia d'intervenir des del centre.

Així les coses, quan es detecta per fi una situació que requereix intervenció, s'ha de decidir com actuar. En el cas esmentat, l'equip psicosocial va decidir actuar d'una manera determinada, però no es va sentir recolzat per la resta de l'equip docent. És necessari, doncs, que aquest tipus de conflicte tingui centralitat en les reunions i formi part de l'estructura d'organització dels centres. També és imprescindible comptar amb eines de detecció primerenca, que facilitin treballar

els temes que realment estan afectant els i les joves i que permetin començar un treball col·lectiu des de l'inici del curs escolar. Tenint en compte que les violències masclistes existeixen gràcies a un context que ho permet, que les naturalitza i legitima, també és imprescindible que el treball sigui conjunt, i no només focalitzat en les persones que protagonitzen els conflictes. Per últim, no hem d'oblidar que estem parlant de persones adolescents i joves que, tot i que també s'han de fer responsables dels seus actes, tendeixen a reflectir el sistema de valors que els transmet el món adult. Les persones adultes que tenen al seu voltant son referents tant com ho son els missatges que els arriben des fonts més difícils de controlar (mitjans de comunicació, xarxes socials, productes culturals, etc.).

La reparació de danys implica, en primer lloc, reconèixer el dany. Aquest element pot semblar evident, però no ho és tant quan parlem amb les persones joves. A vegades, un discurs amb to punitiu, que deixa clar un judici de valor sobre una determinada actuació d'una persona (per exemple, si li diem a un noi que ha de callar perquè els homes ocupen massa espai a la societat) genera resistències amb les quals resulta molt difícil seguir treballant. És per això que orientar-nos cap a la reparació del dany, amb un procés que permeti identificar les conseqüències d'una determinada actuació ("si només parles tu, no sabrem què pensen les teves companyes"), posar-nos en el lloc de l'altre ("com et sentiries si no poguessis expressar el que vols") i proposar actuacions que reparin o transformin la situació ("Què et sembla si deixem un espai de silenci per veure si alguna persona més vol parlar i després parles tu?").

3. Expressió lliure de la pròpia orientació o preferència sexual quan no és heterosexual i suport davant situacions de LBGTFòbia.

En cap de les entrevistes es va expressar un malestar explícit sobre aquesta qüestió. Així i tot, van ser molts els relats sobre un procés de visibilització de les preferències sexuals no heterosexuales en els centres educatius, per part del professorat, amb elements com la por, la inseguretat o l'ocultació d'informació. Sens dubte, no ens trobem en un escenari obertament homòfob o lesbòfob pel que fa als equips docents i equips directius, però els centres educatius, com a

part de la societat on vivim, reproduïen estructuralment la norma heterosexual. Això té conseqüències molt més greus per als i les adolescents. Els nois van declarar obertament, en els grups focals realitzats, que mai li explicarien a ningú si tinguessin sentiments o preferències homosexuals. També van dir, en algunes ocasions, que els hi fan fàstic les pràctiques que s'associen a l'homosexualitat (no existeixen pràctiques heterosexuals o homosexuals, però ells les entenen d'aquesta manera). En altres ocasions van referir que “està de moda que les noies diguin que són bisexuals”. Per la seva banda, algunes de les noies es van declarar obertament lesbianes, detallant les dificultats que van patir per arribar a explicar-ho i viure lliurement. Les noies també van assumir que és més difícil ser un noi gay que una noia bisexual o lesbiana a l'institut. En alguns casos, el professorat LGBT+ es veu immers en un ambient obertament homòfob i lesbòfob a l'aula, cosa que acaba tenint repercussions directes en el seu benestar i en la seva feina. En aquests casos, el suport per part de la resta de l'equip docent és fonamental i per poder generar aquest suport, és necessari que les competències per actuar d'avant la LBTGFòbia no depenguin de les preferències o orientació sexual del docent, és a dir, de la seva experiència vital, sinó d'una formació sistematitzada.

Pel que fa a les necessitats de les persones joves, recollides a les observacions als tallers d'educació sexual i als grups focals, destaquem les següents:

1. Ampliar l'imaginari sobre el plaer i la sexualitat

Les i els adolescents saben que el sexe és plaer, tanmateix, predomina l'imaginari que l'associa a la reproducció. Saben que hi ha un munt de pràctiques plaents, però predomina la centralitat del coit penis-vagina.

Noia 1: “El que em va semblar bé va ser enfocar-ho més cap al plaer, és algo del que no es parla i que és molt important”.

Noia 2: “Ho va enfocar al que ningú t'explica i és el que és nou per a mi”.

Noia 3: “[Els profes] t'ho expliquen d'una manera tan estranya que es fa com incòmoda. Només volen parlar de preservatius”.

Grup focal amb noies, Barcelona, 25/05/2021

Un dels objectius principals dels tallers d'educació sexual que proposa SIDA STUDI és ampliar l'imaginari sobre sexualitat i facilitar vocabulari perquè es puguin expressar. Els i les adolescents de 4t de l'ESO que van participar en el programa, tenien molt clar que l'objectiu de les pràctiques sexuals és el plaer i sabien que és un element molt important. Així i tot, en primera instància, repetien el discurs més tradicional que relega el plaer i, fins i tot, assumien que el sexe és un "tema mèdic". És a dir, fins aleshores, els havien parlat dels riscos fisiològics associats a les pràctiques sexuals, però molt poc de les emocions, sentiments i sensacions. Com ja vam assenyalar a l'estudi "Incorporació dels mandats de gènere a la infància, avaluació d'una prova pilot d'educació sexual a primària"³, el model de sexualitat coitocèntric i genitalocèntric segueix molt present: s'entenen com a "relacions completes" les que acaben amb el coit i l'ejaculació de l'home. Les conseqüències del manteniment d'aquest model són, entre d'altres, el desconeixement i la desvalorització dels cossos de les nenes, de les dones i els cossos no normatius (que no tenen genitals considerats "normals" o són grassos, negres, amb capacitats diferents), la normalització de la por i del dolor en les relacions, i la normalització de les violències sexuals. Aquest model s'apuntala des de la infància i quan arribem a l'adolescència trobem que és molt difícil desmuntar-ho. És per això que a 4t de l'ESO encara és necessari treballar el plaer, donar-li centralitat, amb un llenguatge proper i amb una metodologia que permeti al grup reflexionar al voltant de les diferents maneres de viure-ho, dels diferents missatges que els van arribar durant la seva infància i com aquests missatges condicionen la seva relació amb la sexualitat, el cos, els sentiments i les emocions.

2. Informació més actualitzada i adaptada a l'edat

"Està bé que es facin aquestes xerrades, però jo trobo que s'haurien de fer a primer d'ESO o a sisè de primària o abans, que és quan comences a desenvolupar la sexualitat".

³ SIDA STUDI, 2019. Disponible a http://salutsexual.sidastudi.org/resources/doc/200609-incorporacio-dels-mandats-de-ge-nere-a-la-infa-ncia_sida-studi-6823519645742864890.pdf

A tots els grups, els i les joves han reconegut que els continguts que reben a l'institut són moltes vegades repetitius i desfasats per a les seves edats. Fins i tot ens deien que a 3r de l'ESO els van explicar els canvis en el cos durant la pubertat, canvis que la grandíssima majoria ja havia experimentat. Les noies ens han explicat que tenien molts dubtes sobre com funciona el seu cicle menstrual, més enllà de la informació bàsica, que ja la tenien. També han demanat més informació sobre els recursos d'atenció a la salut sexual, què fer en cas d'embaràs, els drets relacionats amb l'avortament i la reproducció assistida. Els nois han mostrat interès per parlar més sobre masturbació (sobretot mites relacionats), sobre el cos de les noies i sobre les relacions. Als nois de 4t d'ESO els hi costava molt més parlar sobre sexualitat obertament, sense recórrer a l'acudit. Per aquest motiu, les reflexions eren menys complexes que en el cas de les noies. En aquest sentit, és necessari treballar en un sentit més profund les diferències entre l'individu i la societat, les relacions entre la persona i el grup, perquè puguin entendre la relació entre allò estructural (per exemple, les violències de gènere) i els fets puntuals o particulars.

3. Respecte cap a les formes de vestir i expressar la sexualitat de les noies

Hem trobat força diferència en com es llegeix la forma de vestir de nois i noies, i com els estereotips sobre l'expressió de la sexualitat segueixen existint. Com apuntàvem en una recerca realitzada en centres de primària sobre els mandats de gènere a la infància, l'escola o l'institut són espais d'aprenentatge, producció i reproducció de la performativitat de gènere. Nois i noies actuen de forma diferent i també son tractades i tractats de forma diferent. Entre els comportaments generals atribuïts a nois, trobem que parlen més a classe, fan més soroll, ocupen més espai físic i fan més bromes (especialment durant les classes on es parla de sexualitat). Hem observat que alguns nois no seguien aquestes formes de comportament: alguns dels nois xinesos que mantenien

comportaments més reservats, al fons de l'aula i alguns nois aparentment més menuts o més tímids. Entre les noies, també ha predominat una forma d'estar a l'aula més silenciosa, amb menys intervencions, menys soroll, sense fer cap broma o acudit durant les intervencions.

Les noies sovint se senten jutjades per la seva forma de vestir i expressar la seva sexualitat. Aquesta forma de discriminació té a veure amb un imaginari molt potent que perviu a les nostres aules, però que no és exclusiu del nostre context: Epstein i Johnson⁴ ja explicaven a la seva recerca en centres escolars del Regne Unit durant els anys 80 com la crítica sobre la forma de vestir i maquillar-se de les noies suposava un control sobre la seva sexualitat i alhora una forma de resistència per part de les noies. Aquests models del que és “apropiat” o del que es considera “precoç” o “poc apropiat” a l'aula, son representacions socials que operen dins i fora dels centres educatius. Els comentaris sobre la forma de vestir de les noies formen un contínuum amb els comentaris sobre el seu cos, tant per a ressaltar si tenen o no un pes considerat adequat (comentaris molt sovint rebuts per part de la família) com les floretes o insinuacions rebudes per desconeguts a l'espai públic. Per a algunes de les noies participants en el grup de debat, la resistència a aquest sistema de gènere que posa el seu cos en el centre de les mirades és “estar bé amb tu mateixa”, tot i que reconeixen que és molt difícil estar bé, és a dir, que els comentaris i mirades alienes no els provoquin malestar. En aquest sentit, hem vist que treballar el plaer amb les noies és molt útil per augmentar la seva autonomia i, per tant, el seu benestar, però ha d'anar acompanyat amb un treball sobre els estereotips de gènere amb tota la comunitat educativa, que canvien aquesta mirada sobre el cos, la forma de vestir i l'expressió de la sexualitat de les noies.

4. Treballar l'autonomia per a no generar resistències amb els nois

En els dos grups focals realitzats amb nois hem trobat discursos contradictoris sobre la igualtat de gènere, sobre els drets de les persones LGBTGI+, sobre les violències masclistes i sobre el feminisme. Per una banda, coneixen molt bé el

⁴ Epstein, Debbie i Johnson, Richard (2000) Sexualidades e institución escolar, A Coruña: Morata.

discurs que genera la institució, el discurs vinculat a l'estat de dret i a la igualtat d'oportunitats. El que més els hi costa, és posar-se en la pell dels altres i percebre pràctiques vinculades a aquests discursos com a pràctiques que també els hi poden generar benestar. Els nois reproduïxen discursos masclistes perquè són discursos i missatges que encara donen valor i rang a les persones socialitzades com a homes. La masculinitat segueix sent una masculinitat heterosexual, que rebutja qualsevol aspecte relacionat amb la feminitat i, per tant, rebutja l'homosexualitat (associant-hi pràctiques com la penetració anal o qualsevol element emocional). La principal font d'informació segueix sent internet⁵ però no exactament el porno, que saben que és ficció i que no s'assembla a la realitat i fins i tot assumeixen que és masclista, perjudicial, etc., sinó youtubers com a Mostopapi i altres. En el cas dels youtubers, la línia entre la realitat i la ficció és molt més difosa i els missatges que reproduïxen violències masclistes i rols de gènere són molt més subtils.

També hem trobat diferències en la reacció dels nois enfront del discurs sobre la igualtat de gènere segons la seva realitat socioeconòmica i si presenten trets racialitzats. Aquestes diferències no estan relacionades especialment amb un entorn més masclista (hem vist poques diferències quant a la ideologia rebuda a casa, tot i que sí que hi ha diferències en els rols de gènere a casa a causa de les capacitats econòmiques – que quan són més altes “alliberen” a les dones de casa de fer totes les tasques domèstiques tot i que no queda clar qui les fa) sinó amb el sentiment de ser rebutjats a molts nivells per un sistema que “defensa” la igualtat de gènere. És a dir, el discurs instaurat sobre la igualtat entre homes i dones, que és defensat des de la institució (representada pels equips educatius, els polítics, per cartells i anuncis oficials, etc.) és un discurs que prové del mateix sistema que, en molts casos, els rebutja perquè són estudiants dolents, tenen comportaments que no són acceptats, no reconeix la seva cultura o els costums de la seva família com a vàlids, no els garanteix un habitatge de qualitat o els

⁵ Les enquestes fa anys que mostren que la principal Font d'informació sobre sexualitat és, en el cas dels nois, internet i en el cas de les noies, la família i amigues (Departament d'Interior. Esquesta a Centres Educatius de Catalunya, 2016-17)

discrimina directament o indirecta per no tenir nacionalitat espanyola o per tenir la pell d'un altre color.

Recomanem, per tant, tenir en compte aquesta realitat a l'hora de treballar continguts sobre estereotips de gènere i relacions de gènere. No tots els nois parteixen de la mateixa realitat ni tenen les mateixes oportunitats al nostre entorn. En tots els casos, això sí, hem detectat que és necessari treballar l'autonomia dels joves perquè pugui elaborar discursos propis, que no siguin discursos a la defensiva o discursos que reproduïen la pitjor versió del món adult.

ALGUNES CLAUS PEDAGÒGIQUES

Proposem les claus pedagògiques següents amb la fi de consolidar el marc conceptual proposat i un seguit d'estratègies educatives per ajudar a solucionar les resistències i les dificultats descrites abans.

- **Fugir de la “guerra de sexes”.** No es tracta de fer una anàlisi en termes de bons i dolents. Cal recuperar el marc de la ideologia masclista en el qual creixem. Aquesta ideologia fa mal a tothom, perquè la norma de gènere no ens deixa ser lliures. Així i tot, és important ressaltar que els efectes del masclisme en els nostres cossos i en les nostres vides no són els mateixos si ets una noia o un noi.
- Quan ens expliquen **un cas de violència d'una dona envers un home**, és important aclarir que **no es tracta de violència de gènere**. El sistema sexe-gènere-sexualitat estableix una relació de poder de l'home envers la dona, per això mateix no podem parlar de violència de gènere quan la dona és qui exerceix la violència. No es tracta de negar que una dona pugui exercir violència envers un home, sinó insistir, que en aquest cas, no és un problema social, tal com ho manifesten escandalosament les estadístiques de les violències que reben les dones per part dels homes.
- **No entrar en debats sobre què és violència i què no ho és.** Evitar les dicotomies bo i dolent, correcte i incorrecte, igualitari i masclista. Cal apostar per la reflexió sobre la importància de relacionar-nos des del respecte i el suport mutu, de construir vincles afectius que generin benestar i de la transformació cap a societats més equitatives.
- Davant la frase **“les dones també són masclistes”**, és útil assenyalar que el masclisme és una ideologia que s'incrusta en les vides de dones i homes, per tant, qualsevol persona pot exercir-lo. És interessant apuntar que una dona masclista estaria perpetuant la seva pròpia situació de desigualtat.

- **Qüestionar els estereotips racistes.** Situar les violències masclistes en cultures minoritzades perpetua i reproduïx el racisme. Hem de trencar amb la idea de la cultura occidental entesa com una cultura que es troba en els estadis més avançats o evolucionats. En cas que apareguin comentaris d'aquest tipus, haurem d'aprofitar-los per visibilitzar el racisme com una altra font de desigualtat social.
- **Canviar els missatges individuals** (“No és no”, “Només sí, és sí”). Hem de transitar cap a models de relacions afectives i sexuals basades en l'empatia i el desig actiu en condicions de llibertat d'elecció. Els missatges individuals i dicotòmics, com ara “fes això” o “deixa de fer això altre”, s'apuntalen en una lògica de comportament individual i desatenen l'aspecte estructural de les violències.

ESTRATÈGIES EDUCATIVES PER FACILITAR LA IDENTIFICACIÓ DE VIOLÈNCIES MASCLISTES

- **Determinar les conductes masclistes que donen rang al grup:** ocupació de l'espai per part dels nois, cosificació dels cossos de les noies, culpabilització de les noies respecte a les violències sexuals viscudes, reconeixement social o penalització de les relacions sexuals en funció del gènere, comentaris LGTBIfòbics, etc.
- **Identificar quan les persones adultes reforcem aquestes conductes:** Les professionals no estem fora d'aquest món, estem també afectades per les violències i duem a les motxilles les nostres històries de violència. Això augmenta la complexitat a la feina, però també ens apropa a les persones joves. És fonamental un procés de revisió personal i tenir en compte les mateixes resistències a l'hora d'abordar les violències masclistes.
- Obrir un espai on **tractar les resistències personals i col·lectives** que puguin aparèixer quan parlem de violències, on es doni veu a les protagonistes i es pugui fugir de solucions estàndards i imposades.
- **Abordar les violències masclistes més enllà de la parella heterosexual.** Les noies no reben violència únicament dels seus companys, sinó també d'homes adults (desconeguts i, sobretot, coneguts). A més, reben violència des de petites. És important donar espais perquè expressin els seus relats i es generin processos de suport mutu.
- **Situar-nos sempre en el no judici, l'escolta i l'empatia,** acompanyant a qui ha rebut violència, manifestant-li suport i fent-li saber que pot confiar en nosaltres. No s'han de prendre decisions en nom seu.
- **Crear espais segurs, lliures de violències** (gènere, LGTBIfòbia, racisme, capacitisme, etc.), on s'expressin les opinions sobre el gènere, les percepcions i les experiències a través de les quals es construeixen la masculinitat i la feminitat.
- **Estar disponible i actuar abans.** Sovint, només actuem quan es tracta d'una violència socialment reconeguda (visible). Hi ha moltes expressions de violència masclista que es

deixen passar. Intervenir enfront de les violències més naturalitzades és un dels punts fonamentals de la prevenció.

L'EDUCACIÓ SEXUAL FEMINISTA COM A EINA DE PREVENCIÓ DE LES VIOLÈNCIES MASCLISTES

L'educació sexual pot ser una eina de transformació social molt potent perquè sabem que la sexualitat (més enllà de les experiències i vivències del plaer i d'intimitat de cada persona) és un element d'organització social que jerarquitzava els cossos i els desitjos. Una educació sexual feminista que tingui en compte les desigualtats masclistes pot subvertir les dinàmiques de poder existents i proporcionar a adolescents i joves estratègies per caminar cap a la justícia eròtica.

L'educació sexual constitueix, a més, una porta magnífica per prevenir les violències masclistes, atès que partim de la motivació excepcional de l'alumnat. I és que parlar de sexualitat els permet plantejar aspectes que els (i ens) acompanyarà al llarg de la vida. En abordar una esfera tan íntima, tan carregada d'emocions i de vivències plenes de significats, podem generar processos d'aprenentatge molt valuosos per a la vida de les persones. I quan encarem allò que ens interpel·la directament, allò que ens passa al cos, els aprenentatges que fem sempre són molt més significatius.

I, a més, la sexualitat és una via d'entrada per treballar moltíssimes temàtiques relacionades amb la prevenció de violències masclistes, perquè és un tema que els interessa i els agrada.

ALGUNES ESTRATÈGIES PER TREBALLAR AMB NOIES I NOIS

Tenint en compte les desigualtats presents en l'àmbit sexual i afectiu, en un marc d'objectius comuns podem desenvolupar estratègies d'aprenentatge diferenciades:

ESTRATÈGIES AMB LES NOIES:

Crear aprenentatges sobre el plaer i el desig més enllà de la sexualitat. Poder connectar amb aquestes sensacions en àmbits que no siguin tabú o que no estiguin marcats per la por, a fi d'extrapolar-les després a l'àmbit de la sexualitat.

Reflexionar sobre els missatges misògins interioritzats i sobre la importància de teixir relacions de sororitat.

Promoure l'autoconeixement del cos i del plaer per contrarestar la imatge social que es té de la vulva, que és vista com una part bruta del cos, a fi de trencar el tabú sobre la masturbació, etc. És essencial retornar a les noies el dret a decidir sobre el propi cos i el plaer.

Generar processos per apropiarse del desig. La persona que està connectada amb el seu plaer i els seus desitjos té més capacitat per gaudir de la seva sexualitat lliure de violències.

Crear espais d'aprenentatge per identificar les violències masclistes, per resistir a les pressions dels cànons estètics, al binomi "estreta-puta" i a la resta dels discursos que penalitzen la sexualitat de les dones.

Prevenir els mites de l'amor romàntic i els mandats de la feminitat; és a dir, estar sempre disponible a les necessitats de les altres persones.

Generar espais que facilitin processos de resistència i agència enfront de les violències masclistes.

Reflexionar sobre les nostres pors i aprendre a prendre decisions d'autocura: la millor manera de vèncer una por és fer-ho a poc a poc, marcant els nostres límits i sentint-nos acompanyats. És fonamental que aprenguem a escoltar-nos i a saber quins són els nostres límits.

Valorar les cures aprenent a cuidar-nos de nosaltres mateixes i explorar la dimensió col·lectiva de les cures.

Oferir un espai per expressar la ràbia legítima, desnaturalitzar les violències masclistes ajuda a trencar el cercle de la vergonya, la culpa i el silenci.

ESTRATÈGIES AMB ELS NOIS:

Promoure la visió crítica sobre la masculinitat hegemònica i qüestionar el model de masculinitat tradicional com a model d'èxit.

Visibilitzar altres masculinitats diverses i canviants, altres maneres d'habitar la vida, lliure de mandats i violències.

Treballar la misogínia, la plumofòbia, l'homofòbia i, en general, la LGTBfòbia. Abordar les violències masclistes més enllà de les que es perpetuen contra les dones i les nenes.

Desmuntar la cultura del risc com un valor desitjable, per trencar amb mecanismes com ara la pressió de grup i les complicitats masclistes que generen violències envers les dones, altres homes i a un mateix.

Qüestionar la concepció del desig com una pulsó irrefrenable per prevenir les violències sexuals (i no sexuals). Visibilitzar les violències sexuals i oferir noves maneres de viure les sexualitats i els vincles afectius perquè estiguin lliures de masclisme.

Fomentar exercicis d'empatia i humanització envers les dones per contrarestar la cosificació dels cossos.

Promoure l'ètica del plaer compartit i que s'entengui amb tot el cos i no només la genitalitat com a font del plaer.

Obrir la porta de la vulnerabilitat, per explorar els estereotips vinculats al fet d'estar a l'altura, la mida del penis i l'ejaculació precoç; per revelar la part performativa del poder, i per deixar de representar la masculinitat com una condició intocable.

Desnaturalitzar les desigualtats de gènere, generant processos de responsabilització sense culpabilitzar.

Reflexionar sobre la importància de les emocions i la construcció de vincles afectius profunds per desenvolupar una vida plena.

